

Báró Wlassics Gyula: Deák Ferenc. Az egykori egyetemi tanár, kitűnő büntetőjogász, hosszú államférfiúi és politikai-adminisztratív pálya után, magas korának esodálatraméltó frissességében és életerejében tért vissza a sikertől ragyogó út kiindulópontjához, a tudományhoz, a könyviráshoz. Mostani munkáját forgatva, első pillanatra az angol gentleman-írók jutnak eszünkbe, kik évtizedes közéleti munkálkodás után az életalkony derűjében, politikai és élettapasztalat tetőpontján megírják nemes pátosszal és magas erkölcsi követelésekkel a tudományos munkát, mely hivatott lesz nevük fenntartására. Wlassics Deák-életrajzát is jellemzi a gyakorlati politikus, a politikai életet átélő államférfiú ítéleteinek lehiggadt, nyugodt biztossága, de jellemzi egyúttal az a morális hangulat is, mely a nagy angolokhoz hasonlóan nála is abból származik, hogy az élet keserves tragikomédiája, mindennapi tülekedésén rég felülemelkedve, az élet tetőin jár, a tiszta hegyi levegőben. Ebből az őszinte, mert nem akart, nem tanult, hanem az élet tapasztalataiból magától előállott morális hangulatból születik aztán a pátosz, mely ünnepélyességtől és álpátosztól egyaránt távol van és amely annyira jól illik Deák Ferenc, a morális pátosz nyugodt magyarjának életrajzához. A szerző egyénisége és a tárgy egyaránt közrejátszanak, hogy a munka elejétől végéig semmi sem zavarja azt a tiszta levegőt, melyet a múlt század klasszikusainál, Keménytől Gyulai Pálon és Csengeryn át Salamon Ferencig élveztünk. A mi nemzedékünk, az élettől megkínzott, a kétegyéből kétségbeesetten felkapaszkodó, nem képes többé erre a tiszta morális pátoszra; mi szegények a lélektől adott stílus dolgában hasztalanul akarnánk harmóniát érni el, ez ma csak azon keveseknek birtoka, akik még e múlt korszak klasszikus hagyományaiban gyökereznek. Az előttünk fekvő Deák-életrajz bizonyítja, hogy szerzője is e boldogok közé tartozik.

Csak külsőség, de közbevetőleg megemlítem, hogy a morális pátosz tisztító, köznapiból fölemelő hatását Carlyle-, Emerson-, Madách-remiszenciák emelik, Macaulaynek is

lehet nyomait találni, akárcsak az említett magyar klasszikusoknál és azoknak ma is köztünk élő történetíró utódjánál. Ez a külsőség jellemző rájuk, de hiányzik immár Péterfynél úgy, mint Riedlnél és az őket követő, harmónia után hiába áhító, morális pátosz tisztaságában szűkölködő nemzedéknél.

De a szerző egyéniségét még mindig nem hagyhatjuk el. Fél századdal Deák halála után életrajzát vesszük olyantól, aki még személy szerint ismerte a haza bőlesét, saját fülével hallotta beszédét, s akit Deák munkatársaival és belső barátjaival szoros kapcsolatok fűztek egybe. És aki emellett maga is Deák szülőföldjének, az ország délnyugati végeinek az embere, aki az ottani viszonyokat és embereket ismeri és így Deáknak különben is rendkívül tartózkodó, a világ elől zárkózó egyéniségét helyi vonatkozásokkal is közelebb tudja hozni, Deák személyes ismerőseinek nyilatkozatait adja; egyes kérdésekben Csengery Antal közléseinek tekintélyét is latba tudja vetni; ezek adják meg Wlassics könyvének Ferenczy Zoltán kimerítő életrajza mellett is az adatbeli értékét. Ugyancsak a szerző egyéniségéből adódik Deák büntetőjogászai működésének tanulságos rajza és általában Deák képen némely, eddig elhanyagolt vonásnak élesebb kidolgozása. A későbbi Deák-arcképirók bizonyára fel fogják használni azon finom megfigyeléseket, melyek *A jog védelme* című fejezetben (127. l.) találhatóak. Mindezen új eredményeik természetesen a szerzőnek jogász-egyéniisége.

A munka első része Deák életrajzát adja, áttekinthető csoportosításban, másodikika pedig a vezér, az államférfiú, a kodifikátor, a szónok jellemzését. A beosztás az írói céltól függ, melyet ő maga így határoz meg: „Deák nagy erkölcsi hagyományával, fenségesen szárnyaló jogérzésével és jogtiszteletével, az erkölcsi erőbe vetett törhetlen hitével, megeleveníteni a mai zaklatott életet, a legáldásosabb feladat. Ezt az életet, melyben leromlott a belső emberi kultúra. Ahol örvények és szakadékok közt járunk. Ahol szélsőségekben tobzódó világnézeti és társadalmi különbségek zavarják a lelkek összhangját. Keresnünk kell

az utat a magasságok felé. Ha pedig ezt keressük, fordulhatunk-e biztosabb vezető felé, mint Deák erkölcsi hagyományaihoz, Deák halhatatlan bölcsességéhez, Deák örök emberi értékéhez. Ez a tanulmány ennek a célnak áll szolgálatában. Tömör, összefoglaló vonásokban Deák nagy egyéniségének történeti arcképét, közéletét a magyar közismeret és közérzés tudatába átvenni ezeknek a soroknak célkitűzése. Akinek pedig ez a célkitűzése, az nem zárkózott be a klasszikus hagyományok elefántesonttornyába, hanem itt jár közöttünk ez összhangot még csak kereső nemzedékben. Innen van, hogy ezt a könyvet mi nemcsak tanulsággal, de szeretettel is olvassuk. *Szekfű Gyula.*

Koszó János könyve Fessleről. Fessler Aurél Ignác neve jól ismert a magyar irodalom kutatói előtt. Kisfaludy Károlytól Arany Jánosig csaknem valamennyi írónk és költőnk az ő német nyelven írott tízkötetes magyar történetéből merítette multunk ismeretét. Ahogyan ez a mosonmegyei származású, de egész életében külföldön élő német formálta meg a magyar hajdankor eseményeit és embereit, úgy kerültek azok bele költőink tudatába és ezzel hatalmas mértékben része lőn multunk romantikus ízü felfogásának elterjesztésében.

Ennek az érdekes írónak eleddig nem volt megírva az életrajza. Pedig ha Fessler nem volt is valami igazi nagy ember és nagy író, mégis megérdemli a vele való foglalkozást, mert korának igen jellemző egyéniségével ismerkedünk meg benne, aki a maga idejében a német szellemi életnek csaknem minden mozzanatát aktív módon élte át. Nem volt nagy egyéniség, aki ledönti a kor gátló korlátait és egészen új ösvényekre tereli az idők folyamát, hanem fogékony lelkű és szívós akaratú közkatona, aki minden mozgalomban részt vett s éppen azért alkalmas arra, hogy rajta keresztül egy egész korszak életébe pillant-hassunk bele. Az ilyen szereplő egyéni sorsa összefüggő keretet ad azoknak a kortörténeti szálaknak, amelyek máskülönben csak kaotikus formában volnának egymás mellett élénk állíthatók. Fessler életírója, Koszó János tehát igen

helyes érzékkel választotta meg tárgyát, mikor hőse kicsiny jelentőségét oly módon növelte meg, hogy ezt a sok változatú életet a német szellemnek azokba a mozgalmába ágyazta bele, amelyekben át ez a fölvilágosodásból a romantikába jutott el. Fessler lelki peripetiái ebben a keretben eleve-séget és jelentőséget nyernek. A lényeg legmélyén misztikusan vallásos lelkű hős a felvilágosodás racionalista és optimista világjavitó légkörében odahagyja egyházát és gyermekkorának vallásos eszményeit, hogy aztán ezek a lefojtott tendenciák annál nagyobb erővel törjenek felszínre és vigyék aztán őt az irracionálista romantika táborába. Mindez azért érdekes, mert ezt az utat nemcsak Fessler tette meg, hanem az európai szellemi élet is. Így alkalmá nyílik Koszónak a kor nagy eszmei mozgalmainak jellemzésére, s azt hiszem, könyvének éppen azok a legértékesebb részei, amelyek ilyesféle kitéréseket tartalmaznak. Roppant tanulságosak és lekötik az olvasó figyelmét a Fessler korabeli szabadkőművességről, a romantikus körökről szóló fejtegetéseket. S éppen e szellemtörténeti háttér rajzában mutatkozik meg Koszónak szintetikus alkotó tehetsége.

Szerzőnk a német szellemtörténeti iskola emlőin erősödött meg ilyen feladatok elvégzésére, amilyen az előttünk fekvő monográfia. Különösen a nagy professzornak, a szüntelenül kereső és világosságra törekvő Tröltsch Ernőnek a hatása érzik rajta, akire emlékeztetnek bennünket még sokszor hosszadalmasnak érzett fejtegetései is. Elfogulatlan-ság, lelkiismeretes alapos-ság és a részletekből a magas összefoglaló szempontokhoz való fölemelkedés azok a tulajdonságok, amelyek méltán kiemelik Koszó művét a megszokott irodalomtörténeti átlagból. Ennek a fiatal tudósnak, aki nyomon kíséri a *Napkelet* hasábjain is a szellemtörténet szempontjából figyelembe vehető eseményeket, vannak ideáljai, s ezért vannak vezető eszméi is. Ítéleteiben még akadnak ingadozások, a tények és emberek jelentőségét tán hajlandó túlbecsülni a történet sodrában, de anyaga kiválasztásában széleskörű tanultság és biztos kritikai érzék ve-